

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕПЕТИТОРСТВА

Анотація

В статті йдеться про феномен репетиторства, який є досить затребуваним у сучасному освітньому просторі України. Його основною метою є нетривалий індивідуалізований супровід при засвоєнні певних знань, вмінь, навичок. Репетиторська діяльність має суттєві відмінності порівняно з іншими видами педагогічної і психолого-педагогічної, зокрема вчителюванням, наставництвом і тьюторством, як в цілях і завданнях, так і в інструментах, засобах і ситуаціях її здійснення. Ключову роль в репетиторській діяльності грає психологічна складова.

Показано, що позиція репетитора, як зовнішня по відношенню й до освітнього, й до сімейного середовищ учня, є досить вигідною для вирішення завдання гармонізації взаємодії учня з відповідними сферами його життя. Виділено три принципово різні типи ситуації здійснення репетиторської діяльності – проблема, розвиток, виступ – які передбачають й різні способи вибудовування репетиторської взаємодії, організації й планування занять тощо.

Ключові слова: *репетиторство, тьюторство, наставництво, вчителювання, структура діяльності, освітнє середовище, сімейне середовище*

Психологические аспекты репетиторства

Аннотация

В статье речь идет о феномене репетиторства, который является достаточно востребованным в современном образовательном пространстве Украины. Его основной целью

является непродолжительное индивидуализированное сопровождение в процессе усвоения определенных знаний, умений, навыков. Репетиторская деятельность имеет существенные отличия в сравнении с другими видами педагогической и психолого-педагогической деятельности, в частности с учительством, наставничеством и тьюторством, как в целях и задачах, так и в инструментах, средствах и ситуациях их осуществления. Ключевую роль в репетиторской деятельности играет психологическая составляющая.

Показано, что позиция репетитора, как внешняя по отношению и к образовательной и семейной среде ученика, достаточно выгодна для решения задачи гармонизации взаимодействия ученика с соответствующими сферами его жизни. Выделены три принципиально разные типы ситуаций осуществления репетиторской деятельности – проблема, развитие, выступление – которые предусматривают и различные способы выстраивания репетиторского взаимодействия, организации и планирования занятий и т.п.

Ключевые слова: *репетиторство, тьюторство, наставничество, учительство, структура деятельности, образовательная среда, семейная среда*

Psychological aspects of repetering

Abstract.

The article deals with the phenomenon of repeter activity. It is quite popular in the modern educational space of Ukraine. Its main goal is a brief individualized support of the student in the process of mastering certain knowledge and skills. Repeter activity is significantly different from other types of pedagogical, psychological-pedagogically activities. In particular, from teaching, mentoring and tutoring, both for goals and tasks, and in tools, means and situations of their realization. The psychological component plays a key role in repeter activity.

It is shown that the position of the tutor, as external to the student's educational and family environment, is sufficiently beneficial for solving the task of harmonizing the student's

interaction with the relevant areas of his life. Three fundamentally different types of situations of repertor activity are identified – a problem, a development, a demonstration – which also envisage various ways of building up tutoring interaction, organizing and planning classes, etc.

Keywords: *repertoring, tutoring, mentoring, teaching, structure of activity, educational environment, family environment*

Актуальність проблеми. Репетиторство – досить специфічне явище сучасного освітнього простору України. Воно відноситься до сфери освітніх послуг, що надаються поза меж унормованого навчання, переважно поза меж тих чи інших закладів освіти, часто-густо в домашніх умовах. Дані послуги виникли не в останні роки, але існували й раніше¹, зокрема в колишньому СРСР, набуваючи особливої популярності з 1970 – 1980-х років. Репетиторство, як стверджується у висновках до круглого столу², присвяченого даній проблемі, «на сьогоднішній день є масовим явищем в українській шкільній освіті, яке існує з огляду на її неспроможність дати адекватну відповідь на виклик індивідуалізації, задовольнити освітні запити учнів та їх батьків, допомогти випускникам підготуватись до складання ЗНО». Проте офіційно таких послуг до недавнього часу не існувало³.

Як окремий вид професійної діяльності репетиторство й досі відсутнє в офіційному переліку сучасних професій, також відсутня й спеціальна професійна підготовка. Тобто формально

¹Згадування про репетиторів ми знаходимо в значній кількості художніх публікацій, зокрема в А.Цветаєвої «Спогади», М. Ширвіндта «Мемуари двоєчника» тощо.

²Висновки круглого столу «Репетиторство: вкрай потрібна освітня послуга чи спосіб заробітку на неспроможності забезпечити якісну освіту під час традиційних уроків?», 2016 // <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/753-analitichnij-zvit-pro-virtualnij-kruglij-stil-na-temu-repetitorstvo-vkraj-potribna-osvitnya-posluga-chi-sposib-zarobitku-na-nespromozhnosti-zabezpechiti-yakisnu-osvitu-pid-chas-traditsijnikh-urokiv>

³ Лише з 2019 року в декларацію про доходи фізичних осіб спеціальним наказом Міністерства фінансів України громадян зобов'язали вносити й доходи, отримані від надання репетиторських послуг, й відповідно, сплачувати з них податки.

такої професії немає, проте фактично відповідна професійна діяльність існує досить давно – не менше двохсот років, як стверджується у більшості публікацій, присвячених даному питанню. Її основною метою є *нетривалий індивідуалізований супровід при засвоєнні певних знань, вмінь, навичок*. Якщо в пошуковій системі ввести слово «репетитор», результатом відбору буде значна кількість усіляких пропозицій, починаючи від послуг і центрів послуг, й закінчуючи інструкціями і рекомендаціями про те, як «стати хорошим / успішним репетитором». Значна кількість студентів, вчителів середніх шкіл, викладачів ЗВО «підробляють» репетиторством, часто розуміючи його цілі і завдання досить звужено – допомогти: розібратись у навчальному предметі; підвищити успішність у ньому; у підготовці до сесії / ДПА / ЗНО тощо.

Вказана невідповідність визначає актуальність практичної складової проблеми. Теоретична актуальність полягає у визначенні специфічного місця даної професійної діяльності у порівнянні з іншими, в рамках яких вона досить часто розглядається – вчителювання й ведення класів, наставництво, тьюторинг, консультування тощо. Тож виділення психологічних особливостей репетиторської діяльності є **метою** даної статті.

Ступінь розробленості проблеми.

В сучасних умовах трансформації Української Школи виник ряд неузгодженостей і суперечностей, що суттєво знижують якість вітчизняної формальної освіти. Серед них насамперед відзначимо протиріччя між:

- змістом наявних шкільних програм і їх відповідністю соціально-культурним вимогам суспільства;
- педагогічними вимогами, закладеними у ці програми, й психофізіологічними та інтелектуальними можливостями школярів певних вікових груп;
- заявленою і фактичною якістю підготовки навчально-методичних матеріалів;
- цільовою й інструментальною складовими здійснення освітнього процесу;

- педагогічним навантаженням і мотиваційно-потребовою складовою сучасного вчителя / викладача;
- часто: між необхідним і фактичним рівнем професійної педагогічної підготовки молодих спеціалістів;
- вимогами до рівня знань, вмінь і навичок у абітурієнтів вищої і випускників середньої шкіл;
- рівнем професійної підготовки випускників закладів освіти і вимогами професійного середовища тощо.

Репетиторство є одним з явищ, через які частина з вказаних протиріч мінімізуються.

Перш ніж аналізувати психологічні аспекти репетиторської діяльності коротко розглянемо **історію питання**.

Одними з перших, хто має бути віднесений до репетиторів, можна вважати гувернерів, які поширилися у Російській імперії в другій половині XVIII століття, а трохи раніше у західній Європі, зокрема у Франції¹. Вони виконували персоніфіковано функції учителя, вихователя, наставника у дворянських сім'ях, зазвичай поміщиків, діти яких постійно проживали у родинних маєтках. Про них, як суттєву складову духовного розвитку літературних героїв, ідеться у творах О.С. Пушкіна, О.С. Грібоєдова та ін. Спочатку до виконання таких функцій залучалися іноземці, переважно французи, німці й англійці, які до того часто не мали жодного відношення до педагогічної діяльності. З середини XIX століття через розвиток університетів, лібералізацію суспільства, поступово приватними погодинними заняттями з певних предметів починають займатися місцеві викладачі, студенти й, навіть, гімназисти старших класів². В основному займалися математикою, латинню, французькою і німецькою мовами. Подібна ситуація з

¹Яскравою ілюстрацією наставницької і репетиторської діяльності є діяльність Панглосса в «Кандиді» Вольтера.

² Наприклад, власний досвід А.П. Чехова, відображений, зокрема, в оповіданні «Репетитор». Тут, на наш погляд, як раз і описується ситуація, що досить часто зустрічається серед репетиторів й донині – повна депсихологізація діяльності, механізація репетиторства, результатом чого стають нікому не потрібні вимушеність і профанація з боку усіх учасників процесу.

репетиторами існувала в XIX столітті й в інших європейських країнах¹ до 1914-1918 років.

Після жовтневого перевороту 1917 року, руйнації усіх систем соціального життя, в тому числі й освітньої, репетиторство тимчасово зникає як явище. У світлі розбудови масового навчання, насамперед, становлення колективізму, воно виявляється зайвим. Індивідуалізм у тогочасній державній ідеології вважається виключно негативним. Апогеєм деіндивідуалізації освіти стає постанова ЦК ВКП(б) від 1936 року «Про педологічні збочення в системі Наркомпросів»².

Відновлення репетиторства в колишньому СРСР відбувається лише у 1950-х роках, отримуючи з ускладненням державної освітньої системи все більшого поширення. Із закріпленням у конституції права громадян на безкоштовну освіту усіх рівнів (1977), зміною суспільних і професійних запитів у 1980-х роках і, зокрема, освітньою реформою 1984 року, соціально-економічною і політичною трансформацією у 1990-х роках, глобалізацією і інформатизацією 2000-х, мобільністю і віртуалізацією 2010-х років все гостріше і глибше виявлялися розриви у системі формальної освіти України, її недостатня спроможність у задоволенні соціокультурних і професійних вимог сучасного світу, що природно збільшувало суспільний запит у додаткових освітніх послугах, зокрема, попит на репетиторство.

Виклад основного матеріалу

Місце репетиторства в системі психолого-педагогічних практик

У сучасних публікаціях, залежно від указаних цілей, можна зустріти досить широкий спектр вимог і критеріїв для вибору репетитора, які поділяються на чотири класичні групи

¹ Наприклад, Р.Л. Локкарт «Агонія російської імперії. Спогади британського офіцера»

² В той же час, поступово з розвитком нової освітньої системи, відбувається її диференціація, зокрема економічна. Так, у 1940 році рішенням РадНарКому було введено загальнообов'язкову платню за навчання у старших класах середніх шкіл, у закладах середньої спеціальної та вищої освіти (https://ru.wikipedia.org/wiki/Образование_в_СССР).

профвідбору – «професійні якості», «професійний досвід», «особистісні якості», «додаткові характеристики». До першої групи відносять наявність і якість основної і додаткової освіти, професійний інтелект, розвиненість і відповідність сучасній ситуації, рівень володіння предметом, здатність пояснювати тощо. Щодо досвіду радять звертати увагу на педагогічний та репетиторський стаж, знання поточних вимог у відповідному навчальному закладі, попередню і поточну кількість клієнтів, кількість успішних учнів, для філологів – досвід і поточна практика з корінними носіями мови тощо. До особистісно важливих якостей відносять пунктуальність, комунікабельність, відкритість, щирість та ін. Нарешті, серед додаткових характеристик відзначають вартість послуг і формалізацію договору на їх надання, підпорядкованість компанії, комфортність предметного середовища та ін.

Не піддаючи сумніву важливість аналізу вищевказаних конкретних характеристик, більш значимим ми вважаємо обґрунтування критеріїв їх виділення, які визначаються у порівнянні репетиторської діяльності з іншими близькими до неї видами педагогічних і психологічних практик.

У своїй основі вона має щонайменше два джерела: перше, найдавніше – *наставництво*, й більш пізнє, що зародилося в перших системах англійських університетів – *тьюторство* (*тьюторінг*).

У психолого-педагогічній літературі на сьогодні не існує узгодженого погляду на структуру і функції, цілі і завдання наставницької діяльності [3, 4, 16]. Досить часто її використовують як синонім класовода, вчителя, вихователя, інструктора, викладача, наглядача, навіть, пастиря.

У цілому під цим явищем розуміють «відносини, в яких досвідченіша чи більш обізнана особа допомагає менш досвідченій або менш обізнаній засвоїти певні компетенції»¹, процес передавання знань і досвіду. В педагогічній літературі наставництво розуміється як передавання щонайменше трьох рівнів досвіду: по-перше, педагогічного від майстра до молодого

¹<https://uk.wikipedia.org/wiki/Наставництво>

спеціаліста; по-друге, життєвого від педагога до учнів; по-третє, навчального від старших до молодших школярів.

Зазначимо, що у західній традиції, а в останні роки й в українській, пов'язаній з новітніми технологіями, наставника називають ментором¹. В [16] вважають, що з середини XVII століття у Російській імперії поширюється слово «наставник» у значенні вчителя, вихователя. Проте з роками це значення змінюється на наглядача, в якого основними педагогічно-виховними функціями стають контроль і покарання.

З 1930-х років наставництво в СРСР починає входити у процес професійно-технічної освіти, а з 1960-х років стає складовою професійно-технічної підготовки професіонала на виробництві. В 1990-х його ужиток зміщується в контекст управлінської культури. Паралельно з цим, наставництво актуалізується у сфері соціальної роботи з дітьми, що перебувають у різних складних життєвих обставинах (сирітство, невиліковна хвороба, неповна сім'я тощо).

-Метою наставницької діяльності є забезпечення, створення умов, що сприяють успішності, реалізації потенціалу, підвищенню рівня самостійності і ресоціалізації, особистісному та (або) професійному розвитку, задоволенню потреб у визнанні й прийнятті, а також мінімізації факторів, що перешкоджають розвитку підопічного[4].

-Завдання, що конкретизують задану мету, зазвичай залежать від періоду розвитку особи. Проте, вони вирішуються в рамках і як складові нормативних відносин певної соціальної організації, тобто в рамках системи формальної освіти. При цьому задачі спрямовуються на вирішення проблем: продуктивності підопічного, формування його позитивного ставлення, збереження / відновлення його здоров'я, міжособові відносини, професійне і кар'єрне зростання, мотивація підопічного тощо.

-Характеризується довготривалістю.

-Спрямовуються на успішність входження і взаємодії підопічного з освітнім / професійним простором через розвиток його потенціала.

¹ Ментор – наставник і вихователь Телемаха – сина Одисея

-Серед **установок** щодо взаємодії з учнем, в діяльності наставника можна відзначити зверхність, переважно високий рівень як контролю, так і опіки, схильність до м'яко-авторитарного стилю, певна оцінковість суджень щодо нього, що по суті, є традиційними батьківськими установками по відношенню до дитини.

-Домінуюча **комунікативна позиція** у взаємодії з учнем – разом.

З указанного можна бачити точки зближення й відмінності репетиторства і наставництва. Так само, як і репетиторська діяльність, наставництво спрямовується насамперед на розвиток потенціалу підопічного. Але, на відміну від першого, є довготривалим, зі значно ширшим «фронтом» впливу, включаючи [7] коучинг, фасилітацію та ін., й спрямованістю на отримання пролонгованих результатів.

В останні десятиріччя в освітній простір України широко впроваджується нова для нього освітня позиція – тьютор – особа, що супроводжує навчальну (освітню) діяльність учня, допомагаючи їй визначити «індивідуальну траєкторію» самоосвіти, підтримуючи її у слідуванні цій траєкторії. На відміну від наставництва, тьюторство не має своєї історії у вітчизняній культурі, будучи явищем виключно західноєвропейського освітнього середовища вищої школи. Серед основних причин подібної ситуації ми вважаємо домінуючий тип культури – колективістський чи індивідуалістський, який насамперед виражається у превалюванні групових або індивідуальних цінностей. До речі, саме у цьому можна бачити й базову відмінність між діяльністю тьютора і наставника. В першого вона спрямована на саморозвиток учня в умовах його навчання, тоді як у другого – на інтереси групи / спільноти – допомогти учню, через розвиток його потенціалу, максимально ефективно включитися в життя спільноти.

Традиційна структура тьюторської системи включала в себе три елементи[1]:

1. проведення змістовних занять (зокрема, з 1700 по 1850 рік у англійських університетах не було публічних курсів взагалі);
2. управління навчальним процесом підопічного, в тому числі в канікулярний час;
3. моральне наставництво, що передбачає супровід життя студента в університеті.

В сучасних умовах освітнього процесу в професійній діяльності тьютора можна виділити такі складові [1, 5, 14]:

-**Мета** – психолого-педагогічне забезпечення формування і реалізації індивідуальної освітньої програми учня протягом усього його періоду навчання, яке реалізується у супроводі й підтримці індивідуалізації підопічного в різних сферах соціального життя (професійне самовизначення, освоєння компетенцій, реалізація освітнього інтересу).

-Вказана мета обумовлює й **завдання** тьюторського супроводу – виявлення і сприяння розвитку освітніх мотивів і інтересів учня, а також його освітньої рефлексії, пошук спеціалізованих освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, взаємодія з сім'єю підопічного щодо її освітнього замовлення тощо.

-Серед **установок** щодо взаємодії з учнем, в діяльності тьютора варто відзначити рівність, переважно високий рівень опіки, схильність до ліберально-демократичного стилю, безоцінковість суджень щодо нього, товариськість.

-Домінуюча **комунікативна позиція** у взаємодії з учнем – разом.

Найчастіше репетиторську діяльність явно або неявно розглядають як окрему форму педагогічної викладацької діяльності. Наприклад, в обговоренні і публікаціях на поширених ресурсах¹ прямо стверджується, що найближча до професії репетитора є професія вчителя, а уся різниця між ними тільки в соціальних і економічних чинниках – наявність-

¹https://vk.com/topic-51223693_29454619, <http://repetitor-live.com/uchitel-i-repetitor-chem-otlichayutsya-eti-professii/>, <http://poliglots.ru/repetitor/chastnyiy-repetitor-angliyskogo-yazyika-osnovnyie-otlichiya-ot-grupпового-obucheniya.htm> (дійсні на 03.2016).

відсутність спеціальної освіти, форма і джерела фінансування, залежність-незалежність від трудового колективу, залежність-незалежність від вимог навчальної програми тощо. Таким чином цілі, завдання і інструментарій репетиторства співставляються з цілями, завданнями і засобами вчителя. Як то – «виховання особистості, здатної до розбудови життя, достойного Людини» [6;69]. Реалізація такої мети пов'язується з рішенням завдань – формування виховного середовища, організація діяльності вихованців, створення виховного колективу, розвиток індивідуальності. Засобами виступають – наукові знання, тексти підручників, спеціально організовані спостереження за фактами, закономірностями, властивостями предметної дійсності тощо.

Проте між викладацькою і репетиторською діяльністю існують значно глибші за вказані відмінності, які виявляються у її структурі, через які остання не може бути зведеною до викладацької. Розглянемо особливості складових діяльності вчителя [8, 9].

–**Мета** діяльності вчителя зазвичай визначається як управління учінневою діяльністю / навчальним процесом, що включає функції планування, організації, регулювання (стимулювання), контролю, оцінки і аналізу результатів.

–Відповідно до цілей **задачі** діяльності вчителя включають у себе формування виховного колективу, роботу з ним, здійснення виховного впливу на особистість учня для її відповідності певним культурним нормативам, допомогу у засвоєнні учнем деякого учбового стандарту.

–Серед **установок** щодо взаємодії з учнем в діяльності вчителя відзначають переважно високий рівень контролю, схильність до авторитарного стилю, схильність до спрощення у сприйманні особистості учня, оцінковість суджень щодо нього (по Д. В.Оборину).

–**Комунікативну позицію** вчителя у школі й викладача у виші можна визначити як здебільшого «навпроти».

Проаналізувавши структурні компоненти діяльності наставника, тьютора і вчителя, можна описати їх особливості в діяльності репетитора.

Перш за все відзначимо відмінність диспозицій вчителя, тьютора і наставника, з одного боку, і репетитора, з іншого, у системі взаємодії з учнем. Перші являють собою представників освітнього середовища навчального закладу й, тому, взаємодіють з учнем саме в його рамках, як один елемент з іншим, всередині системи. Також, насамперед через них повинен реалізовуватися зв'язок освітнього середовища навчального закладу і сімейного. Позиція репетитора інша. Він – певною мірою поза обох систем, тобто не включений в усталені зв'язки як між членами сім'ї, так і в навчальному закладі¹. Він, подібно до психолога-консультанта, виконує роль супроводжувача, помічника, провідника. Таким чином, **метою** його діяльності стає допомога учню гармонізувати власну активність відповідно до вимог освітнього й з урахуванням особливостей сімейного середовища, його короткотривалий супровід у здійсненні учінневої діяльності з освоєння певного предмету. Вочевидь, в управлінському процесі не може існувати більше одного центру, тобто репетитор не повинен автономно, але одночасно з вчителем, викладачем з того чи іншого предмету – англійської мови, історії, хімії чи математики – управляти відповідною учінневою діяльністю. Так само, репетитор не може й не має обирати «індивідуальну траєкторію» усього навчального процесу, як це робить тьютор чи наставник.

Звідси, **завданнями** репетитора, на відміну від учителя, не можуть бути – формування виховного колективу, робота з ним, здійснення виховного впливу на особистість учня для її відповідності певним культурним нормативам. Допомога у засвоєнні учнем деякого учбового стандарту стає не завданням, але засобом виконання завдань, досягнення мети репетитора. Серед **установок**, щодо взаємодії з учнем, в діяльності

¹ Ми не розглядаємо ситуації, коли у навчанні допомагають або член родини, або вчитель-предметник, який одночасно й викладає в учня. У першому випадку може відбуватися девальвація консультування за рахунок як упередженого ставлення дитини до родича, так і викривлених фінансових відносин. У другому, з нашої точки зору, може складатися ситуація конфлікту інтересів вчителя з незначним заробітком, і репетитора з можливістю постійного приробітку.

репетитора притаманні вчителю настанови є в більшості неефективними. Близькими тут є установки тьюторської діяльності, а саме, рівність у стосунках, переважно високий рівень опіки, схильність до ліберально-демократичного стилю, безоцінковість суджень щодо нього, товариськість. За **комунікативною позицією** репетитору у взаємодії з клієнтом бажано позиціонуватися – «поруч».

Модель репетиторської діяльності

В подальшому ми розглядатимемо репетиторську діяльність в ситуації, коли клієнт є учнем закладу середньої освіти, оскільки в Україні репетиторська діяльність здебільшого пов'язана саме зі школярами, причому переважно середніх і старших класів, тобто з підлітками.

В цілому, місце репетитора в системі середовищ учня нам вбачається, з одного боку, на перетині сімейного і шкільного, з іншого – зовнішнє по відношенню до них (див. рис. 1).

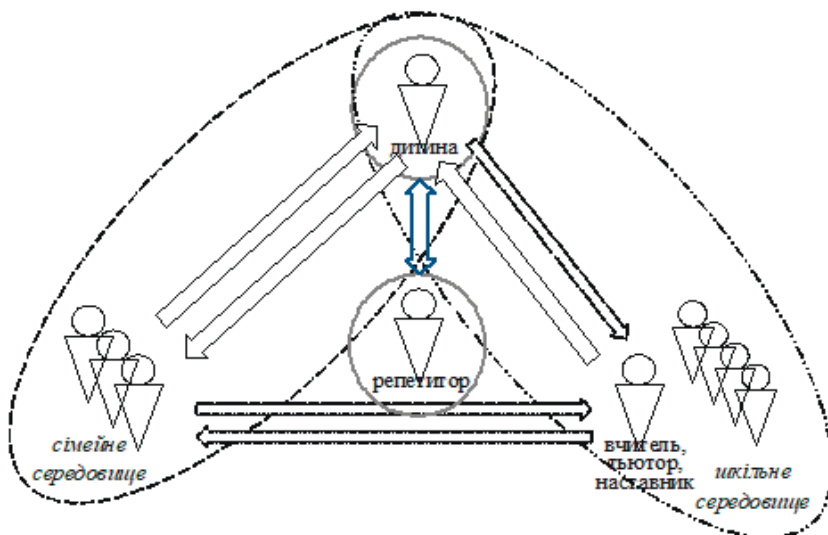

Рис. 1. Місце вчителя і репетитора у системі взаємодії з учнем (авторська розробка)

Дитина одночасно входить до сімейного й до освітнього шкільного середовищ. В кожному з них встановлюються способи відносин. Причому, якщо в сім'ї вони в звичайному випадку більш рівнозначні, то у школі – більш односпрямовані, а міжсередовищні – досить слабкі. Звідси, зокрема видно, чому додаткова допомога вчителя чи тьютора у школі буде менш ефективною порівняно з репетиторською. Вчитель є складовою освітньої системи шкільного середовища, й знаходиться по відношенню до сімейного середовища дитини зовні, а щодо школи – «всередині» та є представником школи. Репетитор рівновіддалений від сім'ї, і від школи й, таким чином, не представляє собою для підлітка ані бік батьків, ані бік вчителів, що закладає передумови становлення паритетних взаємин.

По суті, метою діяльності репетитора в умовах роботи з підлітком є допомога у вибудовуванні ним адекватних взаємин з освітнім шкільним і, як наслідок, корекція відносин з сімейним середовищами його життєдіяльності. Для становлення відповідних способів взаємодії необхідною умовою є усвідомлення учнем 1) системи середовищ власної життєдіяльності і 2) свого місця в цій системі. Недостатня чи неадекватна сформованість даних уявлень обумовлює й дві базові ситуації звертання до послуг репетитора – проблемну і розвивальну. Перша пов'язана з доланням конкретної навчальної неспішності учня. Друга – з підтримкою і супроводом у його розвитку.

Третьою ситуацією, проте однією з найпоширеніших, є залучення репетитора для підготовки до конкретного випробування – ДПА, ЗНО, олімпіада, IELTS й інше.

Вочевидь і підходи, і засоби у цих ситуаціях повинні різнитися. Якщо у проблемних обставинах зусилля варто спрямовувати насамперед на визначення й усунення психологічних причин, пов'язаних з ускладненням адаптації в освітньому середовищі школи, в другій ситуації основна увага повинна зосереджуватися на розвитку креативності, на творчій складовій учня, на його суб'єктності, то в останньому випадку основними завданнями є формування і закріплення

(відпрацьовування до автоматизмів) конкретних вмінь і навичок, робота зі стресостійкістю підопічного, планове підведення його до максимальної інтелектуальної готовності на конкретну дату.

Усвідомлення учнем системи середовищ життєдіяльності передбачає розуміння відповідних умов й вимог, зокрема шкільного освітнього середовища, й організацію і налагодження взаємодії відповідно до них.

Отже, першим кроком репетитора є визначення типу ситуації, з якою він стикається для вироблення загальної стратегії взаємодії. Розглянемо більш детально ситуацію репетиторської допомоги при навчальній неуспішності учня. Для цього ми пропонуємо виділити такі рівні джерел виникнення проблем:

- сімейне середовище;
- шкільне середовище;
- сам учень.

У системі сімейних відносин можливі проблемні точки в більшості випадків визначаються в системі «Контроль» – «Опіка». Так, недостатній контроль і гіперопіка, наприклад коли батьки весь час задіяні на роботі, а дитина постійно знаходиться «під наглядом» бабусі, для якої основним завданням – метою – смыслом є годування онука, зазвичай стає причиною недостатньої розвиненості довільної уваги, самоконтролю й відповідальності, що спричиняє небажання й невміння виконувати навчальні вимоги. Це в умовах школи призводить до вироблення в учня замісних навичок – в широкому розумінні «копіпастингу». Таким чином, мисленеві функції у розв'язуванні учінневих завдань майже не задіюються. Нерідкою тут трапляється ситуація, коли учень за допомогою репетитора успішно засвоює матеріал на занятті, але не виконує самостійні вправи на закріплення, й на наступному занятті усе починається з початку.

Недостатня опіка і гіперконтроль з боку батьків зазвичай є передумовою зниження самооцінки школяра, що виявляється у невпевненості в собі, й, відповідно, у низькій (чи неналежній, з точки зору батьків) учінневій успішності. Тут може виникати

подвійна ситуація. З одного боку, батьки можуть переносити на репетитора завищені вимоги до власної дитини, й тоді на нього здійснюватиметься постійний тиск щодо наявних успіхів дитини. З іншого, очікувати від репетитора подібного рівня тиску на дитину.

Одночасно занижені опіка і контроль у взаєминах батьків з дитиною в практиці репетитора практично не зустрічаються, що, в принципі, справедливо – там де дитина сама по собі, батькам подібні послуги не потрібні.

Серед суттєвих щодо низької успішності школяра факторів рівня сімейного середовища варто виділити також і особливу ситуацію. Батьки, нібито достатньо й опікають, й контролюють власну дитину, але ігнорують її суб'єктність. Це виражається зазвичай у тому, що батьки вважають, що їх син чи донька «не знають і не розуміють», що йому чи їй треба, а що – ні; чим варто займатися, а чим не варто тощо. В результаті у підлітка виникає опір, протест, який досить часто має прихований, неусвідомлюваний характер, й може виражатися як у заниженій самооцінці, так і у відсутності мотивації до діяльності.

Проблеми учінневої успішності також можуть бути пов'язані з взаєминами у шкільному середовищі. Тут вбачаємо щонайменше три причини: 1) соціально-статусні чинники, як то незадоволеність власною роллю у класному колективі, вади міжособистісної взаємодії з однолітками; 2) ускладнення взаємин з класоводом або вчителем-предметником; 3) загальний рівень агресивності освітнього середовища школи. Перша група причин потребує проговорення з самим підлітком, звісно без нав'язування і тиску. Друга вимагає батьківського втручання. Тому репетитору бажано поспілкуватися з батьками щодо їх подальших дій по відношенню до вчителя, оскільки сформована негативна установка останнього буде суттєво гальмувати процес покращення учінневої успішності. Найскладнішою є остання ситуація. Адміністраціями деяких шкіл свідомо створюється освітнє середовище «виживання» за принципом «станеш сильним, якщо виживеш». В подібних закладах свідоме заниження шкільної успішності, зокрема шляхом збільшення

стресорів, є одним з інструментів тиску. У такій ситуації репетитор мав би, разом з батьками, виступати у ролі підтримки і опори для підлітка.

На особистому рівні проблеми у навчанні можуть бути викликані, серед іншого, педагогічною занедбаністю, акцентуаціями тощо.

З викладеного вище матеріалу зробимо деякі **висновки**. Найперше, репетиторська діяльність є актуальним і затребуваним у сучасному українському суспільстві видом психолого-педагогічної практики. Така діяльність має суттєві відмінності порівняно з іншими, зокрема вчителюванням, наставництвом і тьюторством, як в цілях і завданнях, так і в інструментах, засобах і ситуаціях її здійснення. Ключову роль в репетиторській діяльності грає психологічна складова. Показано, що позиція репетитора, як зовнішня по відношенню й до освітнього, й до сімейного середовищ учня, є досить вигідною для вирішення завдання гармонізації взаємодії учні з відповідними сферами його життя. Виділено три принципово різні типи ситуацій здійснення репетиторської діяльності – проблема, розвиток, виступ – які передбачають й різні способи вибудовування репетиторської взаємодії, організації й планування занять тощо.

Література

1. Андреева Е.А. Современные модели тьюторства в России, странах Европейского Союза и Ближнего востока (сравнительный анализ) / Е.А. Андреева. – Вестник ПАГС, 2011. – 131-136.
2. Ачкасов М. Выбираем репетитора [Электронный ресурс] / Максим Ачкасов. – Режим доступа: <http://english4real.com/articles-choosing-tutor.html>
3. Долгушева А.Н., Кадневский В.М., Сергиенко Е.И. Наставничество как педагогический феномен: история и современность / А.Н. Долгушева, В.М. Кадневский, Е.И. Сергиенко. – Вестник Омского университета. 2013. № 4. – С. 264–268
4. Дудина Е.А. Наставничество как особый вид педагогической деятельности: сущностные характеристики и структура / Е. А. Дудина. - Вестник Новосибирского государственного педагогического университета, 2017, том 7, № 5. – С. 25-36.

- 5.Ковалева Т.М. Введение в тьюторство [Электронный ресурс]/ <http://www.mioo.ru/>
- 6.Костина Н. А. Тьютор как сопровождающий профессиональное развитие педагогов [Текст]/ Н. А. Костина. - Сибирский учитель. – 2006. – № 1.
- 7.Льюис Г. Менеджер-наставник. Стратегия воспитания талантов и передачи знаний / Гарет Льюис. – М. : Баланс Бизнес Букс, 2002. – 192 с.
- 8.Педагогика /Под ред. П.И. Пидкасистого. - М.: Педагогическое общество России, 2002. –
- 9.Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / Виталий Александрович Сластенин, Илья Федорович Исаев, Александр Иванович Мищенко, Евгении Николаевич Шиянов. – М. : «Школа-Пресс», 1997. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/pedagogika-3/index.htm>
- 10.Перевозна Т.О. До вивчення психологічних складових тьюторської моделі освіти у вищій школі / Т.О. Перевозна. – Вісник Харківського національного університету №1095: серія Психологія, 2014. – С.39-41.
- 11.Попов А.А. Тьюторство как педагогическая система культурного самоопределения [Текст]/ А. А. Попов. – Томск, 1996. - С. 49-57.
- 12.Романова Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы. – СПб. : Питер, 2003. – 464 с.
- 13.Руденко О.В. Репетитор – професія актуальна/ Олександра Руденко; упоряд. І.М. Рожнятовська. – К.: Шк. Світ, 2011. – 128 с.
- 14.Рыбалкина Н.В. Идея тьюторства - идея педагогического поиска [Текст]/ Н.В. Рыбалкина // Тьюторство: идея и идеология. - Томск, 1996. - С. 15-30
- 15.Ткач Т.В. Нові суб'єктні смисли сучасного освітнього простору особистості / Тамара Ткач // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том 7, вип. 37. – С. 186-194.
- 16.Щербакова Т. Н., Щербакова Е. В. Исторический аспект наставничества как форма профессиональной адаптации молодого педагога [Текст] // Теория и практика образования в современном мире: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2015 г.). — СПб.: Свое издательство, 2015. — С. 18-22. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/185/9138/>